

ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σκοπός της ανακοίνωσης αυτής είναι η παρουσίαση των σωστικών ανασκαφών της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην πόλη της Θεσσαλονίκης κατά το έτος 1988¹. Τα τελευταία χρόνια οι σωστικές ανασκαφές είναι ο μόνος τρόπος πληροφόρησης για τη βυζαντινή Θεσσαλονίκη. Αυτές διεξάγονται από τους αρχαιολόγους της Εφορείας² με χρηματοδότηση δημοσίων επενδύσεων. Το αρχαιολογικό έργο εκτελείται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες.

Ο έλεγχος και η αυστηρή αστυνόμευση της σύγχρονης οικοδομικής δραστηριότητας σε περιοχές παρθένες από οικοδομικές επεμβάσεις όπως έξω από τα ανατολικά τείχη, καθώς και σε περιοχές όπου η ανοικοδόμηση δεν περιλάμβανε βαθειά θεμελίωση, όπως η Άνω Πόλη, ήταν ο κύριος λόγος που επέτρεψε τη διάσωση των πολύτιμων στοιχείων για τη βυζαντινή Θεσσαλονίκη, που τώρα συλλέγουμε.

Ακόμη, ο εμπλουτισμός της Υπηρεσίας, τα τελευταία δέκα χρόνια, με ανθρώπινο δυναμικό, επέτρεψε την καλύτερη εποπτεία των εκσκαφών. Σήμερα πια, αρχαιότητες αποκαλύπτονται καθημερινά με αποτέλεσμα το προσωπικό να μην επαρκεί πλέον. Έτσι παρουσιάζονται καθυστερήσεις στην εκτέλεση του έργου και κρούσματα παράνομων εκσκαφών, με συνέπεια να οδηγούμαστε καθημερινά σε εξαιρετικά ψυχοφθόρες σχέσεις αρχαιολόγων και ιδιοκτητών, των οποίων θίγονται τα οικονομικά συμφέροντα.

Από τις σωστικές ανασκαφές των 25 τελευταίων χρόνων στην περιοχή της αρχαίας αγοράς έχουν προκύψει πολλά στοιχεία σχετικά με τη μορφή του πολεοδομικού ιστού της πόλης στα ρωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά χρόνια. Τμήματα αρχαίων οδοστρωμάτων που έχουν ερευνηθεί κατά καιρούς σε διάφορες θέσεις δίνουν τη χάραξη των κύριων δρόμων που περιβάλλουν και διασχίζουν την αγορά³.

Μέσα στο 1988 βρέθηκαν νέα στοιχεία για δύο *cardines* που είχαν εντοπιστεί από παλιά, καθώς και σημαντικά στοιχεία για τα κτίρια που υπήρχαν εκατέρωθεν των δρόμων αυτών. Ο ένας δρόμος είναι η *cardo* που κατείχε τη θέση της σημερινής οδού Μενελάου και που βρέθηκε κατά την ανασκαφή του οικοπέδου της πρώην Στοάς «Χορτιάτη» (Εικ. 1). Επίσης, βρέθηκε φέτος στην οδό Αγίου Νικολάου 3, βόρεια της

1. Το κείμενο δημοσιεύεται όπως ανακοινώθηκε.

2. Τις ανασκαφές του 1988 επέβλεψαν οι αρχαιολόγοι: Κ. Ελευθεριάδου, Ι. Κανονίδης, Δ. Μακροπούλου, Δ. Ναλπάντης και Αθ. Τσιοράκης.

3. Π. Λαζαρίδης, ΑΔ 16, 1960, 223. Φ. Πέτσας, ΑΔ 24, 1969, Β' 2 Χρον. 303. Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 25, 1970, Β' 2 Χρον. 372, 377. Της ίδιας, ΑΔ 26, 1971, Β' 2 Χρον. 385.

Κασσάνδρου, ο ρωμαϊκός δρόμος που ανηφόριζε και διερχόταν ανατολικά του Αγίου Δημητρίου, ακολουθούσε δηλαδή παρόμοια χάραξη με τις σημερινές οδούς Μητροπολίτου Γενναδίου και Αγίου Νικολάου (Εικ. 4). Το τμήμα της οδού αυτής που αποκαλύφτηκε φέτος, έχει πλάτος 5,5 μ. και το σωζόμενο μήκος της μέσα στα όρια του οικοπέδου φτάνει τα 17 μ. Τοποθετείται 2 μ. δυτικά της οδού Αγίου Νικολάου και 3 μ. χαμηλότερα απ' αυτήν. Ελάχιστα ίχνη της πλακόστρωσης της οδού σώθηκαν, ενώ κάτω από αυτήν αποκαλύφτηκε πυκνό δίκτυο αγωγών. Αντίστοιχα, από την άλλη οδό, που βρέθηκε στο οικόπεδο της Στοάς «Χορτιάτη», το κατάστρωμα του δρόμου διατηρήθηκε αρκετά καλά, όμως δεν αποκαλύφτηκε όλο το πλάτος του, γιατί αυτός βαίνει κάτω από την οδό Μενελάου.

Από τις δύο πλευρές των παραπάνω αρχαίων δρόμων είχαν ανασκαφεί κατά το παρελθόν σημαντικά κτίσματα. Αναφέρουμε συνοπτικά μερικά: το αξιολογο ρωμαϊκό κτίσμα με τα ψηφιδωτά δάπεδα στη γωνία Εγνατίας 94 και Γενναδίου⁴, και το ναό του 9ου αι. στη βορειοανατολική γωνία της Εγνατίας με τη Γενναδίου⁵. Ο ναός αυτός ταυτίστηκε από τον Γ. Θεοχαρίδη με το καθολικό της Μονής Προδρόμου —μετέπειτα Μονής Λεοντίου— που ιδρύθηκε μεταξύ του 944 και 946⁶.

Επίσης αναφέρουμε εδώ τον παλαιοχριστιανικό ναό που εικάζεται ότι υπήρχε στη θέση όπου σήμερα βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Νικολάου Τρανού⁷. Παρά την ίδια αρχαία οδό βρισκόταν και το ρωμαϊκό λουτρό που ανασκάφτηκε στη γωνία Αγίου Νικολάου και Γαλιλαίου⁸ και φυσικά το μεγάλο συγκρότημα των Θερμών και ο ναός του Αγίου Δημητρίου⁹. Αντίστοιχα και κατά μήκος της οδού Μενελάου ερευνήθηκαν κατά το παρελθόν τμήματα κτιρίων για τα οποία δε γνωρίζουμε επαρκή στοιχεία, γιατί δεν είναι δημοσιευμένα¹⁰.

Ανοιχτό παραμένει στην αρχαιολογική έρευνα το θέμα της μορφής του νότιου τμήματος της αγοράς, γνωστού στα βυζαντινά χρόνια ως «Μεγαλοφόρου». Από γραπτές πηγές, σποραδικές πληροφορίες και ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια μια υποθετική και πολύ πιθανή εικόνα της διάταξης του Μεγαλοφόρου, που περιμένει όμως επιβεβαίωση από την ανασκαφική έρευνα¹¹.

Μια από τις θέσεις-κλειδιά για τη διατύπωση μιας περισσότερο ακριβούς άποψης είναι η ανασκαφή στο μεγάλο οικόπεδο της πρώην Στοάς «Χορτιάτη».

4. Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ό.π. 382.

5. Δ. Ευαγγελίδης, ΑΕ 1937, 341-351.

6. Γ. Θεοχαρίδης, Μακεδονικά 18, 1978, 1-23.

7. Ευτ. Μαρκή, Μακεδονικά 19, 1979, 290.

8. Ευτ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, ΑΔ 34, 1979, Β' 2 Χρον. 292.

9. Γ. και Μ. Σωτηρίου, Η Βασιλική του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (1952).

10. Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου, ΑΔ 25, 1970 Β' 2 Χρον. 374. Ευτ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, Θ. Παζαράς, ΑΔ 32, 1977, Β' 2 Χρον. 233.

11. Βλ. σχετικά Χαρ. Μπακιρτζής, Περί του συγκροτήματος της Αγοράς Θεσσαλονίκης, Αρχαία Μακεδονία II (1977). Του ίδιου, Η αγορά της Θεσσαλονίκης στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, Actes du X Congrès International d'Archéologie Chrétienne, II (1984) 5-8.

Πράγματι το 1987 άρχισε, ενόψει της ανοικοδόμησης του οικοπέδου, η ανασκαφική έρευνα του προς την οδό Μενελάου τμήματος και συνεχίστηκε και το τρέχον έτος (Εικ. 1). Πολύ σύντομα δε, προγραμματίζεται η συνέχιση της ανασκαφής στο υπόλοιπο οικόπεδο. Ερευνήθηκαν δύο κύρια κτίρια των οποίων η κάτοψη δεν είναι ολοκληρωμένη γιατί αυτά βαίνουν προς τα δυτικά, προς το μη ανασκαμμένο δηλαδή οικόπεδο. Επίσης δεν έγινε εφικτό να διαπιστωθεί η χρήση τους και το θέμα αυτή τη στιγμή μελετάται.

Το πρώτο κτίριο, που στην ουσία είναι συγκρότημα κτιρίων, χρονολογείται το πολύ ως τα τέλη του 5ου αι. μ.Χ. Είναι κτισμένο με πέτρες και πλίνθους σε εναλλασσόμενες ζώνες και συνδετικό υλικό, χώμα και κουρασάνι. Βρίσκεται στη δυτική πλευρά του λιθόστρωτου δρόμου, που αναφέραμε πιο πάνω, και επικοινωνεί μ' αυτόν με χαμηλό τοξωτό άνοιγμα στον ισχυρό τοίχο του περιβόλου του. Το σημαντικότερο στοιχείο του οικοδομικού αυτού συγκροτήματος είναι το μονόχωρο κτίσμα με την εγγεγραμμένη κόγχη, του οποίου η χρήση είναι μέχρι σήμερα άγνωστη (Εικ. 2). Σ' όλη την επιφάνεια του κτιρίου βρέθηκαν δάπεδα που κοσμούνται με ψηφιδωτά από χονδρές μαρμαροψηφίδες ή με πολύχρωμα μαρμάρια πλακάκια. Σ' ένα δάπεδο σώθηκαν ίχνη ψηφιδωτής επιγραφής μέσα σε *tabula ansata*, η οποία δυστυχώς, λόγω της κακής διατήρησής της είναι αδύνατο ν' αναγνωστεί (Εικ. 3). Οι εσωτερικοί χώροι ήταν μεγάλοι, όμως οι ενδιάμεσοι τοίχοι καλύφθηκαν από τους τοίχους ενός μεταγενέστερου κτιρίου, που φαίνεται ότι ήταν εξίσου σημαντικό και παρουσιάζει διαδοχικές επισκευές και προσθήκες. Είναι λασπόκτιστο με παράθεση μερικών αρχαίων μαρμάρων. Οι χώροι του, που ορίζονται από ισχυρούς τοίχους, είναι επιμήχεις με άξονα Α-Δ. Από στρωματογραφικές τομές που έχουν γίνει προκύπτουν στοιχεία για την ύπαρξη και άλλων παλαιότερων οικοδομικών λειψάνων κάτω από τα ορατά. Σχετικές χρονολογήσεις για τα ευρήματα της ανασκαφής πρόσφερε η έρευνα μιας ομάδας ανδρικών ταφών —όσο τουλάχιστον η διατήρηση των σκελετών επέτρεψε να οριστούν— σ' ένα συγκεκριμένο σημείο του ανασκαφικού χώρου. Από τις ταφές αυτές εκείνη που βρισκόταν σε χαμηλότερη στάθμη χρονολογείται περίπου στα 500 μ.Χ. ενώ η υψηλότερη χρονολογείται στο 14ο αι. Νομίζουμε ότι τα στοιχεία αυτά σε συνάρτηση με τα στοιχεία που προέρχονται από τον μεσοβυζαντινό ναό του γειτονικού οικοπέδου θα βοηθήσουν στην αποκρυπτογράφηση της ταυτότητας των αρχαίων του οικοπέδου της Στοάς, οπωσδήποτε όμως μεγαλύτερη σημασία αυτή τη στιγμή έχει η συνέχιση της ανασκαφής.

Στο οικόπεδο της οδού Αγίου Νικολάου 3 αποκαλύφθηκαν τμήματα κτιριακών συγκροτημάτων από τις δύο πλευρές της ρωμαϊκής οδού, στην οποία αναφερθήκαμε πιο πάνω (Εικ. 4, 5). Στη δυτική πλευρά του δρόμου αποκαλύφθηκαν τέσσερις χώροι με ορθογώνια κάτοψη. Το πλάτος τους ανέρχεται σε 5,5 μ. περίπου και το μήκος τους ποικίλλει. Στην αρχική τους φάση είχαν ανοίγματα προς το δρόμο. Από τη φάση αυτή διακρίνονται τμήματα πεσσών κατασκευασμένα από σειρές πλίνθων. Ο τοίχος της πίσω όψης των τεσσάρων χώρων είναι κοινός και σώθηκε σε ύψος 3 μ. Η τοιχοδομία του είναι από αργούς λίθους με ισχυρό συνδετικό κονίαμα και οριζόντιες τριπλές στρώσεις πλίνθων κατά διαστήματα. Η χρήση των χώρων αυτών δεν είναι

σαφής. Αλληπάλληλες οικιστικές φάσεις από τα όψιμα ρωμαϊκά και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια άφησαν ίχνη δαπέδων και κατασκευών στο εσωτερικό τους. Στην ανατολική πλευρά της αρχαίας οδού αποκαλύφτηκε η πρόσοψη δεύτερου κτίσματος. Σώζονται οι πλινθόκτιστοι πεσσότοιχοι από τους οποίους οι δύο προβάλλουν παραστάδες προς το δρόμο. Τα μεταξύ των πεσσών ανοίγματα κλείστηκαν μεταγενέστερα.

Οι όψεις και των δύο κτισμάτων παρουσιάζουν αντιστοιχία ως προς τη θέση των πεσσών. Σε πολύ μεταγενέστερες φάσεις, πάνω από το επίπεδο της αρχαίας οδού, ανήκουν κτιστός αγωγός και τουρκική κρήνη.

Ένα αξιόλογο σύνολο δημόσιων έργων που φέρνει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη αρκετά συχνά τα τελευταία χρόνια, είναι τα υδρευτικά έργα —υδραγωγοί, κινστέρνες, φρέατα. Πολλές κινστέρνες σώθηκαν στην Πάνω Πόλη και φαίνεται ότι το ψηλότερο αυτό σημείο της πόλης, έπαιζε ιδιαίτερο ρόλο στην ύδρευσή της.

Κατά το 1988, ανατολικά του Επταπυργίου ανασκάφτηκε αξιόλογο σύστημα υδραγωγών που μετέφεραν το νερό από το υδραγωγείο του Χορτιάτη προς την πόλη. Από το σύνολο των κινστερνών που ανασκάφτηκαν φέτος, ιδιαίτερη σημασία έχει η μεγάλη τετράπλευρη κινστέρνα στην οδό Ολυμπιάδος 90, της οποίας η έρευνα είχε ήδη αρχίσει από την προηγούμενη χρονιά (Εικ. 6). Οι εξωτερικές διαστάσεις της είναι 12×20 μ. Στον κατά μήκος άξονα της κινστέρνας υπάρχουν τρεις κίονες που διαιρούν τον εσωτερικό χώρο σε οκτώ διαμερίσματα στεγασμένα με ισάριθμους θόλους. Η αποχωμάτωση του εσωτερικού έχει προχωρήσει σε βάθος 7 μ. χωρίς ακόμη να αποκαλυφτεί το δάπεδο. Από μια πρώτη εκτίμηση των στοιχείων η κινστέρνα μπορεί να χρονολογηθεί στα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Άλλη κινστέρνα βρέθηκε στην οδό Επταπυργίου 10 Α (Εικ. 7). Πρόκειται για επιμήκη, λαξευμένη στο βράχο κινστέρνα, της οποίας οι εσωτερικές παρειές επενδύθηκαν με χτίσιμο και το δάπεδο στρώθηκε με πλίνθους. Στεγαζόταν με ημικυλινδρική καμάρα που δε σώθηκε. Χρονολογείται πιθανότατα στα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Στην οδό Κάστορος 7 ανασκάφτηκε μικρή κινστέρνα με πλινθόστρωτο δάπεδο (Εικ. 8), ενώ μια ακόμη καμαροσκεπάστη κινστέρνα των τελευταίων βυζαντινών χρόνων ερευνήθηκε στην οδό Αρσινόης 3 (Εικ. 9).

Εκτός από τα εντός της βυζαντινής πόλεως ευρήματα, που αναφέρθηκαν πιο πάνω, στις εκτός των τειχών περιοχές ανασκάφτηκαν ένα εργαστήριο παραγωγής κεραμικών δομικών προϊόντων και συγκροτήματα τάφων.

Το κεραμοψείο, του οποίου η έρευνα συνεχίζεται αυτή τη στιγμή, βρίσκεται στην οδό Μοναστηρίου 93 και αποτελεί ένα ακόμη ενδιαφέρον παράδειγμα βιοτεχνικού εργαστηρίου κεραμικών προϊόντων που προστίθεται σε κείνα που ερευνήθηκαν τα τελευταία χρόνια στη δυτική Θεσσαλονίκη (Εικ. 10). Εκτός από το καμίνι του Φρουρίου Βαρδαρίου που έψηνε αγγεία¹², ένα ακόμη καμίνι παραγωγής πλίνθων είχε να σκαφτεί παλιότερα στο χώρο του δυτικού νεκροταφείου στην οδό Κολωνιάρη.

Το βυζαντινό πλινθοκεραμείο που τώρα ανασκάπτεται βρίσκεται σε βάθος περί

12. Εστ. Μαρκή, Μακεδονικά 22, 1982, 139.

τα 3,5 μ. κάτω από την στάθμη της οδού Μοναστηρίου και είχε στηθεί, όπως συνηθιζόταν, στο αργιλλώδες έδαφος της περιοχής.

Στην περιοχή αυτή, έξω από τα δυτικά τείχη, φαίνεται ότι για αιώνες λειτουργούσαν κεραμικά εργαστήρια και για το λόγο αυτό πιστεύεται ότι είχε δοθεί στην περιοχή η ονομασία «Κεραμήσιος κάμπος», ονομασία που συναντάται στον 7ο αι., στο 5ο θαύμα του Δεύτερου βιβλίου των θαυμάτων του Αγίου Δημητρίου¹³. Ο καλύτερα σωζόμενος κλίβανος του εργαστηρίου ανήκει στο λεγόμενο διώροφο τύπο με το θάλαμο καύσης στο κάτω μέρος και το θάλαμο όπτησης των προϊόντων ψηλότερα¹⁴. Από τα ευρήματα φαίνεται ότι έψηνε και τούβλα και κεραμίδια. Οι διαστάσεις του είναι περίπου 3×3 μ. και ο αρχιτεκτονικός του τύπος χαρακτηρίζεται από τη στήριξη της σχάρας όπτησης πάνω σε απλά, παράλληλα και σε μικρή απόσταση το ένα από το άλλο πλινθόκτιστα τόξα. Δε βρέθηκε η εσχάρα, γιατί η καταστροφή του κλιβάνου έγινε λίγα εκατοστά χαμηλότερα από αυτήν. Η μονάδα λειτούργησε για πολλά χρόνια όπως φαίνεται από την εύγλωττη στρωματογραφία των παρειών του σκάμματος. Φαίνεται ότι εγκαταλείφτηκε οριστικά όταν πλημμύρα κάποιου γειτονικού παραποτάμου κάλυψε όλο το χώρο με παχύ στρώμα αμμοχάλικου.

Πλούσια ήταν και φέτος τα ταφικά ευρήματα στην εκτός των ανατολικών τειχών περιοχή. Στα παλιότερα ευρήματα από την οδό Σπάρτης¹⁵, προστέθηκαν τώρα τρεις ακόμη τάφοι, που ερευνήθηκαν στην αυλή του Α΄ Γυμνασίου Αρρένων. Πρόκειται για τυπικούς καμαροσκέπαστους τάφους που φέρουν τοιχογραφίες με απεικόνιση σταυρών ανάμεσα σε φυτικά θέματα, οι οποίες και τους χρονολογούν στα παλαιοχριστιανικά χρόνια (Εικ. 11). Σε δοκιμαστικές τομές στο οικόπεδο όπου θα ανεγερθεί το Βυζαντινό Μουσείο εντοπίστηκαν μέχρι σήμερα 11 τάφοι καλυβίτες, κιβωτιόσχημοι και καμαροσκέπαστοι, όλοι των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων.

Ένα αξιόλογο συγκρότημα τάφων του ανατολικού χριστιανικού νεκροταφείου εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια εκσκαπτικών εργασιών διάνοιξης δρόμου στα βόρεια του νοσοκομείου «Άγιος Δημήτριος» στη Θεσσαλονίκη, ακριβώς κάτω από την περιοχή που είναι γνωστή σαν «Κήποι του Πασά» (Εικ. 12).

Δυστυχώς η ανεύρεση είχε και τη δυσάρεστή της πλευρά καθώς οι εκσκαπτικές εργασίες έγιναν ερήμην της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, μ' αποτέλεσμα να καταστραφεί άγνωστος αριθμός τάφων σε μεγάλη έκταση.

Μέχρι σήμερα, η ανασκαφική έρευνα έχει αποκαλύψει 72 τάφους, από τους οποίους οι περισσότεροι αποτελούν τμήμα ενός συστηματικά οργανωμένου νεκροταφείου προσανατολισμένων καμαροσκεπών τάφων, παλαιοχριστιανικής εποχής, με βεβαιωμένη συνεχή χρήση.

13. J.-P. Migne, P.G., 116, στ. 1365.

14. Για τους κλιβάνους κεραμικών δομικών προϊόντων βλ. Κ. Θεοχαρίδου, Δ.Χ.Α.Ε. περ. Δ΄-ΙΓ΄, 1985-86.

15. Α. Ευγγόπουλος, ΑΔ 9, 1924-25, 66-67. Π. Λαζαρίδης, ό.π. 223-224, πίν. 195γ, 196 α. Φ. Δροσογιάννη, ΑΔ 18, 1963, Β΄2 Χρον. 243. Ευτ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, ΑΔ 27, 1972, Β΄2 Χρον. 565.

Η συστάδα έχει οργανωθεί γύρω από έναν αρχικό πυρήνα 15 ακέραιων καμαροσκεπών τάφων ενιαίας κατασκευής. Στη συνέχεια, η συστάδα ακολουθώντας τη φυσική κλίση του λόφου, φτάνει στα ανατολικά ως το χείμαρρο του Αγίου Παύλου και εκτείνεται κατά μήκος αυτού, προς τα βόρεια και νότια. Όλοι οι τάφοι βρέθηκαν συλημένοι, με διαταραγμένη επίχωση (Εικ. 13, 14). Τα δάπεδά τους ήταν σχεδόν όλα καταστρεμμένα, εκτός ελαχίστων τάφων που διατηρούν πλινθόστρωτο δάπεδο με έκτυπα χριστιανικά σύμβολα (Εικ. 15).

Η ανασκαφή συνεχίζεται και αναμένεται ότι θα αποκαλυφθούν και άλλα πολύτιμα στοιχεία, αφού ήδη, η κατά καιρούς ανασκαφική έρευνα¹⁶ στην ευρύτερη περιοχή του νοσοκομείου «Άγιος Δημήτριος», έχει αποκαλύψει πολλές συγκεντρώσεις χριστιανικών τάφων και έχει πλέον αποδειχτεί ότι ο χώρος αυτός αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα του αρχαίου ανατολικού χριστιανικού νεκροταφείου της Θεσσαλονίκης.

Θεσσαλονίκη,
Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Κ. Ελευθεριάδου, Ι. Κανονίδης
Δ. Μακροπούλου, Δ. Ναλπάντης

16. P. Perdrizet, *Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'École de Rome* XIX, 1899, 541-548 (*Le cimetière chrétien de Thessalonique*). Του ίδιου, *Mélanges d'archéol. et d'hist.* XXV, 1905, 88-90 (*Inscriptions de Salonique*). Μ. Μιχαηλίδης, *ΑΔ* 22, 1967, Β'2 Χρον. 438-439, πίν. 325. Ευθ. Τσιγαρίδας, *ΑΔ* 28, 1973, Β'2 Χρον. 496, πίν. 439. Βλ. Π. Λαζαρίδης, *ΑΔ* 29, 1973-74, Β'3 Χρον. 739, 755, πίν. 548γ. Ευτ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, *Χρυσ. Τσιούμη*, *ΑΔ* 33, 1978, Β'2 Χρον. 240, πίν. 108α, β-γ. Των ιδίων, *ΑΔ* 34, 1979, Β'2 Χρον. 289, 290.

RESCUE EXCAVATIONS AT THESSALONIKI

by *D. MAKROPOULOU, K. ELEFThERiADOU, D. NALPANTIS and I. KANONIDIS*

This paper focuses on the presentation of the rescue excavations carried out by the 9th Ephorate of Byzantine Antiquities in Thessaloniki in 1988.

Two rescue excavations, one in the building ground once called «Chortiate Stoa», and the other at 3 Hagios Nikolaos street are briefly presented.

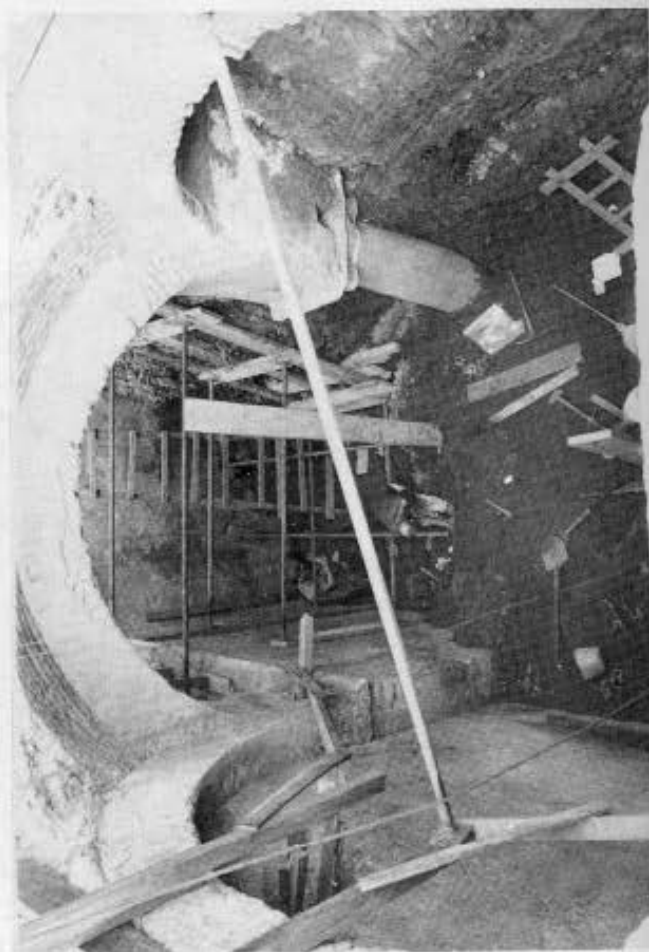
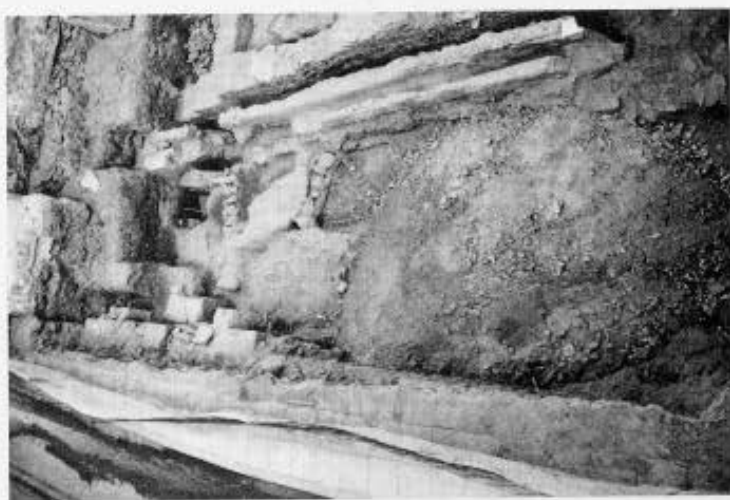
Furthermore, the finds of rescue excavations at Ano Polis (in the Upper City), where the remains of Byzantine Thessaloniki are traced, are also described: 1) the research of the cistern at 90 Olymbiados street, 2) the research of the three cisterns in the building grounds at 10 Eptapyrgiou street, 3 Arsinoes street and Kastoros street, and 3) the excavation of the system of water supply east from the Eptapyrgion, which provided evidence for the water supply of the city by the aqueduct of Mt. Chortiates.

The discovery of a pottery workshop at 93 Monasteriou street, beyond the western wall is also presented.

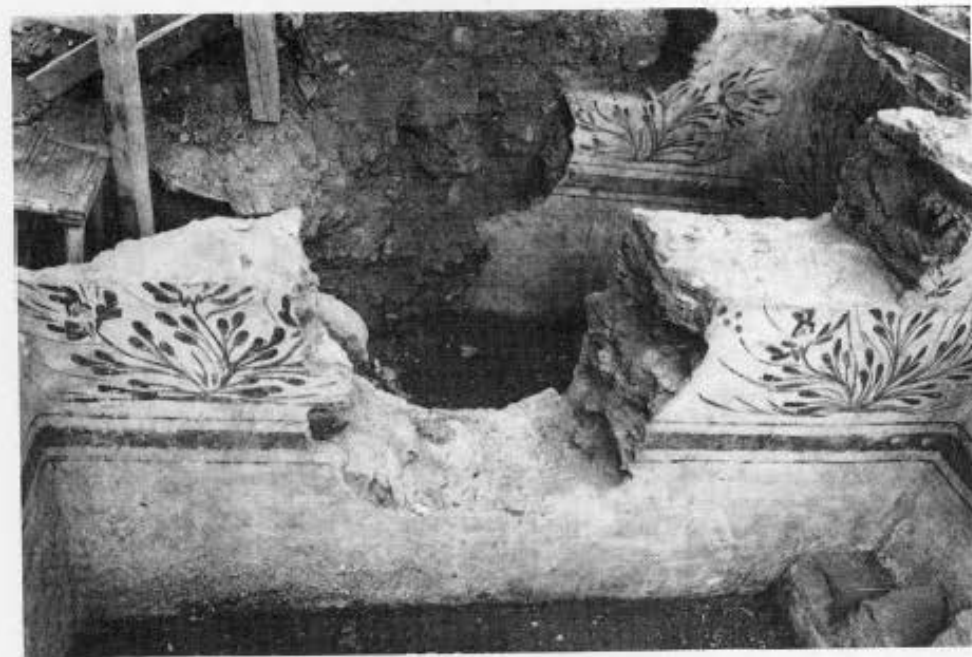
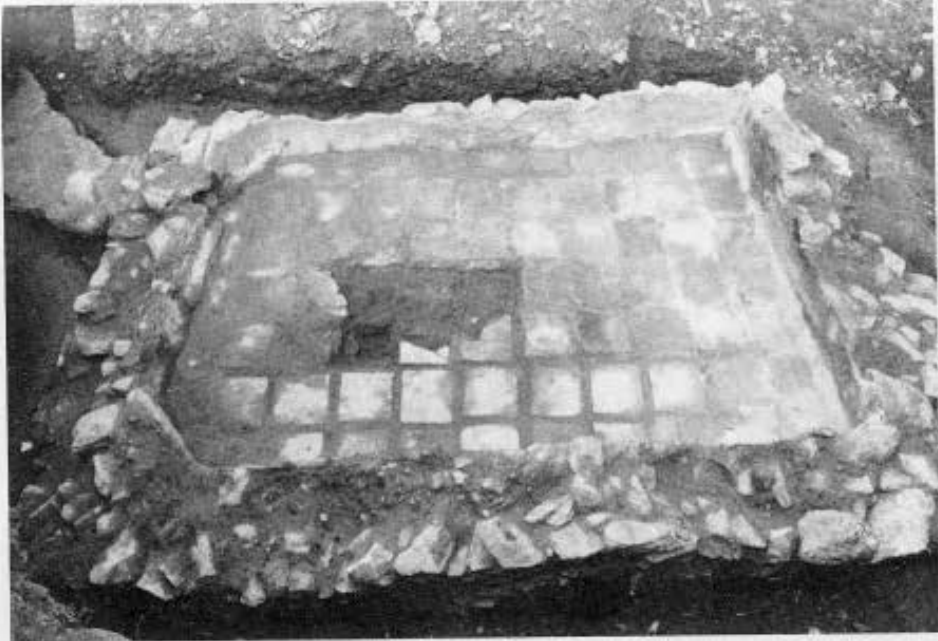
Finally, part of the Christian cemetery located beyond the eastern wall of Thessaloniki was excavated. Three graves decorated with paintings were found in the courtyard of the 1st Secondary School for Boys; two more graves were also discovered in the building ground where the Byzantine Museum will be constructed. Furthermore, 72 graves were also found in the area around the hospital «Hagios Demetrios»; most of them belong to an organized cemetery of vaulted tombs.

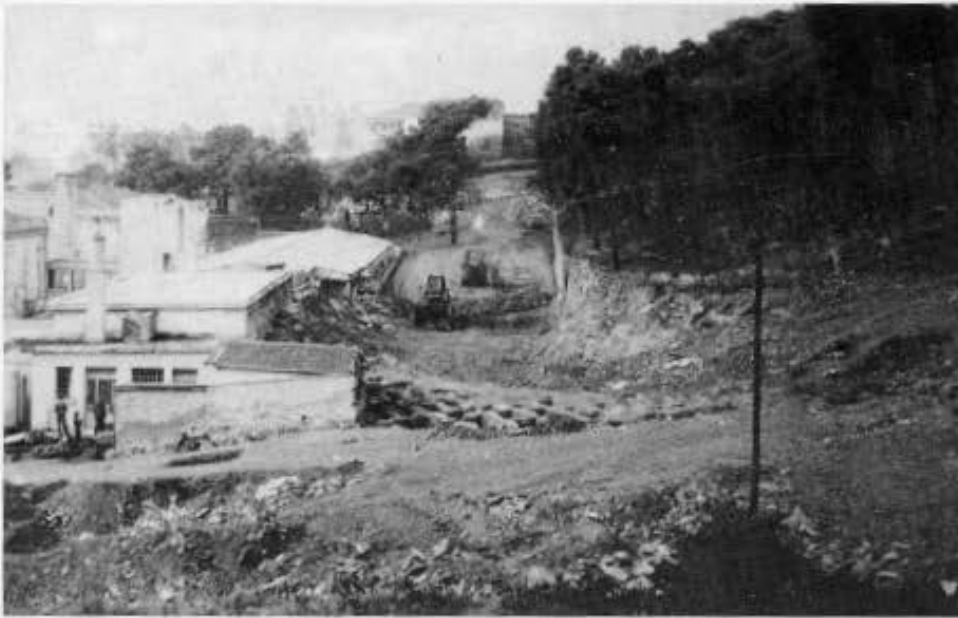
1. Θεσσαλονίκη. Ανασκαφή σε τμήμα του οικοπέδου της πρώην «Στοάς Χορτιάτη» επί της οδού Μενελάου.
2. Ανασκαφή «Στοάς Χορτιάτη». Το μονόχωρο κτίσμα με την εγγεγραμμένη κόγχη.
3. Ανασκαφή «Στοάς Χορτιάτη».

4. Ανασκαφή οδού Αγίου Νικολάου 3. Τα ίγνη της αργαίας οδού. 5. Ανασκαφή οδού Αγίου Νικολάου 3. Τμήμα κτιριακού

8. Κινστέρνα οδού Κάστορος 7. 9. Κινστέρνα οδού Αρσινόης 3. 10. Κεραμοφείο οδού Μοναστηρίου 93. 11. Ανασκαφή
παλαιοχριστιανικών τάφων οδού Βασ. Όλγας 3.

12. Άποψη, από τα ανατολικά, του παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου στο χώρο Β του νοσοκομείου «Άγιος Δημήτριος».

13. Ανασκαφή παλαιοχριστιανικών τάφων, Β του νοσοκομείου «Άγιος Δημήτριος». 14. Είσοδος ενός καμαροσκέπαστου

15. Πρωτόγονο δάπεδο τάφου με έκτυπα χριστιανικά σύμβολα.